

Ivo Babić

Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela u Trogiru

Ivo Babić
Lucićeva 10
HR - 21220 Trogir

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 17. 2. 2016.
Prihvaćen / Accepted: 30. 4. 2016.
UDK: 72.034(497.5Trogir)7
726.54:72.034(497.5Trogir)7

In the 17th century, a new church (of Our Lady of Carmel) was erected in place of the medieval church, probably by the Bokanić workshop. However, this new church seems to have been radically altered early in the 18th century, supposedly by Ignacije Macanović with his assistants.

Keywords: church of Our Lady of Carmel, baroque alterations, Ignacije Macanović

Crkva Gospe od Karmela nalazi se na istaknutu položaju – na početku trogirskog predgrađa u Pasikama. Na njenu mjestu stajala je nekoć crkva Gospe od Predgrađa, odnosno od Novog Grada (*Sancta Maria de Burgo, S. Maria di Città Nuova*); poslije, početkom XVII. st., na njenu mjestu izgrađena je nova crkva posvećena Gospi od Karmela (*Madonna del Carmine*).¹ Trogirani je nazivaju Gospe od Karmena. Uz crkvu je bila povezana bratovština karmelićana.

Kamen temeljac prvobitne, srednjovjekovne crkve položen je 10. kolovoza 1265. godine u doba biskupa Kolumbana.² *Sancta Maria de burgo Tragurii* spominje se u više isprava tijekom 13. stoljeća; tako je primjerice zabilježeno 21. kolovoza 1274. godine da se iznajmljuje neki teren nedaleko od crkve u čijoj se blizini nabrajaju kućerici i njihovi vlasnici.³ Nema nikakvih tragova nekadašnje, srednjovjekovne crkve osim što je poznata njena lokacija i izvorni titular.

Prema rukopisu *Chiese in Traù* nova crkva bila je dovršena 1618. godine, kako je to zabilježeno i na natpisu na pročelju.⁴ U istom rukopisu navodi se da je crkva izvorno bila malena i tijesna pa je odlukom kneza Domenica Minija (1596. – 1598.) 11. rujna 1600. godine bilo dozvoljeno njeno rušenje i nova gradnja.⁵ Po jednom od prijepisa rukopisa *Chiese in Traù* navodno je iste godine bio dovršen i njen zvonik.⁶

Pokušat ćemo, međutim, pokazati da je sadašnji izgled crkva dobila tek početkom druge polovine 18. stoljeća, a ne u 17. stoljeću, kako se to navodi u literaturi.⁷ Prema podacima iz vizitacije biskupa Didaka Manole iz 1756. godine, crkva je tada bila u vrlo lošem stanju, naime s raspuknutim bočnim zidovima, kako na južnoj tako i na sjevernoj strani, tako da joj je prijetilo urušavanje. Kad su je bratimi htjeli obnoviti, tadašnji župan, pomorac Franjo Kalebota koji se za nju posebno skrbio, započeo je njezinu obnovu. Crkva je obnovljena na način da su bočni zidovi do temelja srušeni pa su podignuti novi. Bratimi su namjeravali crkvu proširiti s objiju strana i pritom zauzeti polovicu javnog puta, ali shvatiše da bi u tom slučaju morali srušiti i zvonik, a onda podignuti novi, što bi iziskivalo neizmjeran trošak; zaključili su da je dovoljno obnoviti je tako da zidove podignu na starim temeljima.⁸ Izgleda da je zvonik ipak iznova izgrađen, sudeći već po njegovu neobičajenu položaju. Naime, zvonici se grade uz crkve ili ispred njih ili pak ponad predvorja, u to doba često uz apside, a u crkvi Gospe od Karmela donji dio zvonika nalazi se unutar crkve, uz pročelje. Biskup Manola nalaže bratimima da se zdušno nastavi s obnovom crkve (*si proseguisca con calore la restauratine della chiesa*).⁹ Moguće je da je obnova, posebno bočnih zidova, koje je trebalo porušiti do temelja, bila potrebna zbog nekoć močvarna terena u Pasikama koji se nasipava tijekom 13. st.¹⁰

1. Pročelje crkve Gospe od Karmela, postojeće staje (foto: I. Babić)
Façade of Our Lady of Carmel, present situation

Crkva je orijentirana u pravcu zapad – istok, s tim da joj je pročelje na istočnoj strani. Takve je neuobičajene orijentacije u istoj ulici i crkvice Svih Svetih, prilagođavajući se rasteru predgrađa s ulicama s izduženim blokovima kuća usmjerenima u pravcu istok – zapad. Crkva Gospe od Karmela prva je u nizu kuća u izduženom bloku od istoka na zapad predgrađa. Na nju se sa zapadne strane prislanja prva u nizu zgrada bratovštine karmelićana, iznova podignuta 1897. godine, u čijem je prizemlju smještena sakristija¹¹.

Nedaleko su kuće koje su pripadale rodu poduzetnih trogirskih graditelja iz roda Macanović, s nadimkom Raguseo, nazočnu u Trogiru od sredine 17. st.¹² U istom rodu ponavljaju se imena Ivan i Ignacije, s time da se unucima nadijevalo djedovo ime. U ovom prilogu u svezi obnove crkve Gospe od Karmela spominjemo kao moguće izvođače radova Ivana Ignacijeva (rođen 1705. god.), koji djeluje još četrdesetih godina 18. st., i njegova sina Ignacija Ivanova (1727. – 1807); ovaj posljednji drugi je po redu istoimeni graditelj pa se stoga u literaturi spominje kao Ignacije II., kao što njegova oca navode kao Ivana II. Oni su zajedno radili, skupa s ostalim članovima roda, naprimjer na župnoj crkvi Gospe od Karmela u Nerežišćima, na župnoj crkvi Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću, na župnoj crkvi u selu Blizni kod Trogira.¹³

Izgled crkve

Postojeća je crkva jednobrodno zdanje, pravokutnog oblika u tlocrtu, na koji se nastavlja izdužena, pravokutna apsida, široka gotovo kao i sama crkva.

Uz pročelje je zvonik koji u donjem dijelu, kako je to već spomenuto, ulazi u volumen crkve. Tako su u sjeverni dio pročelja crkve ukomponirani i donji dijelovi zvonika. Zvonik u donjem, vanjskom dijelu podupire kosi potporni zid – kontrafor, što pojačava dojam asimetričnosti pročelja. Na lijevoj, južnoj strani pročelje završava izvijenim lukom; na desnoj, sjevernoj strani samo je segment luka koji prekida zvonik. Na početku luka, na lijevoj strani na završnom vijencu plitku poput trake pravokutna presjeka, izvija se voluta ponad koje je kamena kugla s gvozdanim šiljkom. Vrh pročelja, iznad mjesta gdje se spajaju izvijeni lukovi vijenca, postavljena je kao završni akcent, akroterij – kamena vaza.

U osi pročelja su vrata – portal s kasnorenesansnim/ranobaroknim profilacijama okvira, s motivom jastuka – gredom konveksnog oblika u presjeku, ponad nadvratnika slična vratima na pročelju Kneževe palače, dovršenu 1608. godine; slična i onima crkve Svih Svetih obnovljene

1588. godine. Sa svake strane portala, u razini prizemlja, nalazi se po jedan prozor, a razmješteni su na jednak način kao i na crkvi Sv. Svetih u istoj ulici.

Nad portalom je umetnut ulomak sarkofaga, zapravo njegova prednja strana, s reljefnim prikazom raspeća u sredini; uz Krista na križu su Marija i Sv. Ivan, a iznad njih sa svake strane lete anđeli; na rubovima sarkofaga na jednoj je strani anđeo Gabrijel, a na drugoj Marija u sceni Navještenja. Sarkofag, djelo mletačke radionice, datira vjerojatno u četrdesete godine 14. stoljeća, a bio je uzorom za kojim se poveo rezbar koji je izradio vratnice svetohranilišta u trogirskoj katedrali.¹⁴ Odnedavno je ovaj komad sarkofaga zamijenjen cementnom kopijom.

Iznad vrata, ponad sarkofaga je natpis koji je dao postaviti biskup Marzio Andreucci (1604. – 1623.):

TEMPLA HAEC PRINCIPIO QVONDA(m) SVNT
 ORTA MINORA
 FVNERE QVAE FLVGENT NOBILIORA SVO
 PRIMA FVERE GVIDI QVEM SACRA TIARA
 TEGEBAT
 POST VETERVM LABEM SAXA LOCATA MANV
 MARTIVS AEQUALIS PRIMO PROVECTA PIORVM
 VIRGINIS INGENTI NOBILITAVIT OPE
 COMMODA PROSPICIENS VRBIS PHOEBI
 OSTIA FECIT
 ESSENT SVRGENTIS QVAE PEREVNTIS ERANT
 CVM POPVLO FRATRES STRVXERVNT
 SVMMOQ(ue) DECORE
 ORNARVNT QVORVM FAMA PERENNIS ERIT
 ANNO N(ost)RAE SAL(utis) MDCXVIII.

2. Gornji dio pročelja crkve Gospe od Karmela (foto: I. Babić)
 Upper section of the façade of Our Lady of Carmel

Ovaj hram, koji prvotno nastade kao manji, nakon svojega pogreba blista plemenitiji. Prvo kamenje bijaše postavljeno, nakon ljage predaka, rukom Guida, koji je nosio svetu tijaru. Marzio vršnjak prvome, postignuća pobožnika uveliča uz golemu pomoć Djevice; Skrbeći za dobrobit grada, učini da vrata koja su gledala na zalazećega Feba, sada gledaju na izlazećega. Braća to s pukom izgradiše i uresiše s najvećom ljepotom; glas će o njima trajati vječno. Godine našega spasenja 1618.

(prijevod: B. Lučin)

U osovini pročelja je okno – rozeta. Sred rozete je mali krug iz kojeg se radialno šire žbice, stupići s kapitelima; unutar malog kruga u središtu rozete je perforiran četverolist. Na desnoj strani pročelja je uzak, izdužen prozor, svjetlarnik prvog kata zvonika s karakterističnim tankim, skošenim okvirima. Na toj istoj strani, kao dio kompozicije pročelja, uklopljen je i drugi kat zvonika čiji su bridovi naglašeni bordurama složenima od blokova isklesanih u tehnici *bugnato liscio*, naizmjenično poredanih s kraćom, odnosno dužom stranom. Tu je i malo okno, okrugla kamena ploča s perforiranim, četverolisnim otvorom kroz koji ulazi svjetlo u unutrašnjost zvonika.

Pročelje je veoma slikovito svojom asimetrijom, baroknim krivoljama na zabatu, sa svojevrsnim kolažom heterogenih motiva, poput spolije – reljefa s prednje stane sarkofaga i rozete koja je premalena u odnosu na oplošje pročelja. Kako je jedna strana zvonika ukomponirana u pročelje, pojačava se dojam asimetričnosti i pokrenutosti cjeline. Zapažanje o pročelju župne crkve u Nerežišćima na kojoj su radili Ivan Macanović i njegov sin Ignacije pristaje i za ovo pročelje: *osjećaj za slikovito rješenje pomalo atektonskog učinka*.¹⁵ Donedavno su pročelje crkve i donji dijelovi zvonika bili prekriveni hidrauličkom žbukom, zasićene rumenosmeđe boje na kojoj su se isticali kamene okviri portala, prozora, rozete i bordure na uglovima zvonika. Boja žbuke pridavala je kromatsku vrijednost arhitektonskoj cjelini. Ta je žbuka 2010. godine konzervatorskim zahvatom otučena i zamijenjena atonalnim, sivim cementnim premazom. Na južnom zidu konzervatorske zahvate preživjela je jedna ploha hidraulične žbuke.¹⁶

Na bočnim zidovima crkve otvoren je po jedan polukružni (termalni) prozor. Na sjevernoj bočnoj strani nalazi se vanjsko stubište kojim se pristupa na pjevalište i na zvonik. Na stubištu je ugrađena spolija, ponovno iskorištena konzola preinačena u prvu stubu.

3. Pročelje crkve Gospe od Karmela (izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu)

Façade of Our Lady of Carmel

Pred pročeljem crkve mali je trg koji je bio popločan baroknim pločnikom uništenim sedamdesetih godina 20. stoljeća.¹⁷ Zbog stolova i sjenica/tenda okolnih kafića nije više moguće promatrati pročelje crkve koje je bilo omiljeni slikarski motiv.

Zvonik

Zvonik je u donjem dijelu otvoren tek malim otvorima, tako da dominira dojam punine zidne mase. Tek je završni kat rastvoren sa svake strane po dvama prozorima, biforom poput *loggie* čije lukove nose stupci koji umjesto kapitela imaju imposte u obliku krnje piramide obrnuto postavljene;¹⁸ na tjemenu lukova prozora isklesane su male, izvijene konzole. Pod prozorima su kamene ploče, poput ograda balkona, unutar kojih su upisani krugovi s otvorima poput četverolista. Kompozicija zvonika slična je ostalim trogirskim baroknim zvoncima, onom crkve Sv. Petra i onom Sv. Dominika. Takav je niz zvonika u Dalmaciji koji su koncipirani poput prizme, rastvoreni tek na završnom katu. Sličan je, primjerice, zvonik kapucinske crkve u Splitu, u predjelu Pojišan, koji je zidao Vicko Ignacijev Macanović (1775. – 1782.).¹⁹ Donator župne crkve u selu Blizni koju su od 1740. do 1745. gradili Ivan i Ignacije Macanović, želio je da joj zvonik bude poput onog crkve Gospe od Karmela u Trogiru.²⁰

4. Zvonik crkve Gospe od Karmela (foto: I. Babić)
Belfry of Our Lady of Carmel

Unutrašnjost

Unutrašnjost crkve svojim izgledom i opremom sačuvala je barokno obilježje. Strop je ravan, no ima zaobljene rubove; u apsidi je polubačvasti svod. U crkvi su tri oltara: dva na bočnim stranama i onaj glavni, u apsidi. Sa strane glavnog oltara u apsidi su vrata (zapravo samo okviri), ukrašena mramornim oplatama, kroz koja se prilazi do uzana prostora pred sakristijom. Oltar s okvirima vrata sa strane, dio iste kompozicijske cjeline, djeluje poput svojevrstne pregrade apsida, slično oltaru župne crkve u Nerežišćima. Za tu bračku crkvu 1752. god. izradio je nacrt Ignacije Macanović, a potom je iz Venecije nabavljen odgovarajući oltar.²¹ Oltar s okvirima vrata sa strane nalazi se i u apsidi crkve Sv. Jakova na Čiovu. Na jednak je način, primjerice, koncipiran oltar u župnoj crkvi u Žrnovnici kod Splita, kao i nekoliko drugih baroknih oltara u Dalmaciji.

Na ulaznoj strani, u unutrašnjosti, na istočnom zidu postavljeno je drveno pjevalište koje na jednoj strani (u sjeveroistočnom dijelu) podržava jedan stup, koji ujedno podržava i zvonik. Naime, u samoj crkvi zvonik nema svoju bazu, prizemlje, tako da ga, što je statički veoma smjelo, podržava, osim istočnoga, pročelnog i sjevernoga, bočnog zida crkve, tek jedan stup. Taj stup, sastavljen od više dijelova, u sekundarnoj je upotrebi kao i srednjovjekovni kapitel ukrašen motivom zadebljala lišća ili pak stilizirane palmine grane.

Stilska obilježja i pitanje autorstva barokne preinake

Od srednjovjekovne faze crkve nije moguće uočiti nikakav trag. Natpis iz godine 1618. odnosi se na gradnju nove crkve na mjestu stare. Tom prigodom došlo je i do promjene orijentacije crkve, na što aludira i tekst natpisa (istok – zapad umjesto ranijeg usmjerenja zapad – istok). Vrijeme početka gradnje crkve, 1600. god., i njena dovršenja, 1618. god., čini mogućom pretpostavku da je crkva djelo radionice Bokanić koja je veoma aktivna u Trogiru krajem 16. i početkom 17. stoljeća kad se gradi zadnji kat zvonika katedrale i pročelje Kneževe/Komunalne palače. Zaista, radionici Bokanić mogli bi se pripisati portal i dva prozora, po jedan sa svake strane, premda je 1618. god., u vrijeme dovršenja, Trifun Bokanić (†1609.) već bio mrtav.²² Karakterističan je i raspored prozora, po jedan sa svake strane portala, uobičajen na crkvama iz 15. i 16. st.

Ta nova crkva, koju su vjerojatno gradili članovi radionice Bokanić, radikalno je obnovljena zahvatom koji je početkom druge polovine 18. st. po svoj prilici poduzeo Ignacije Macanović sa svojim suradnicima. Moguće je da je na početku zahvata bio angažiran i njegov otac Ivan.

5. Stup i kapitel (srednjovjekovne spolije) koji pridržava pjevalište i zvonik (foto: I. Babić)

Pillar and capital (medieval spolia) supporting the choir and the belfry

6. Nekadašnji lučki zdravstveni ured (*Offitium salutis*) na razglednici s početka 20. st.

Former Healthcare Office (Offitium salutis) in the harbour, an early 20th-century postcard

7. Kapitel, spolija ugrađena na kući, nekoć u vlasništvu obitelji Macanović smještenoj nedaleko od crkve Gospe od Karmela (foto: I. Babić)
Capital, a spolium incorporated in a house once owned by the Macanović family, located near Our Lady of Carmel

Gornji dio pročelja, uokviren lukovima – krivuljama s volutama nad uglovima, gotovo je istovjetan pročelju nekadašnjeg Zdravstvenog ureda (*Officium salutis*) u Trogiru koji je nešto prije 1753. godine izgradio Ignacije Macanović.²³ Isti je i dekorativni način naizmjenična slaganja dužih i kraćih strana kamena na bridovima – bordurama bridovima zvonika kao i na Zdravstvenom uredu i na Kopnenim vratima u Trogiru. Kamena kugla pričvršćena gvozdenim šiljkom na pročelju Gospe od Karmela postoji analogija s istim motivom nad zabatom Zdravstvenog ureda. Krivulje lukova kojima završava polukružni zabat postavlja Ignacije Macanović na župnoj crkvi u Nerežišćima na Braču tako da je nad glavnim brodom polukružni zabat, a nad bočnim brodovima konkavne, uvinute krivulje.²⁴ Slično je i pročelje nedovršene župne crkve Sv. Jurja u Drveniku Velom kod Trogira na kojoj je, prema tradiciji, radio Ignacije Macanović;²⁵ i pročelje župne crkvi Gospe od Blagovijesti u Milni na Braču završava izvijenim i uvijenim krivuljama, gdje je 1733. god. radio Ivan Macanović, otac Ignacijev.²⁶ U

obliku izvijenih i uvijenih krivulja bili su i završni vijenci na istočnom pročelju nekadašnjeg Zdravstvenog ureda (*Officium Salutis*) u Trogiru. Vaza vrh crkve Gospe od Karmela u Trogiru ima analogiju s vazama – svjetiljkama ponad pročelja župne crkve u Nerežišćima na kojoj su radili Ivan i njegov sin Ignacije. Moglo bi se, stoga, pretpostaviti da je Ignacije Macanović zajedno sa suradnicima, među kojima je i njegova rodbina, preinačio u baroknom stilu crkvu i zvonik Gospe od Karmela u Trogiru. Velike termalne prozore, po jedan na bočnim zidovima, Macanovići otvaraju i na župnoj crkvi u Kaštel Štafiliću, završenoj 1775. god.²⁷

Ugradnja spolije – reljefa sa srednjovjekovnog sarkofaga također upućuje na Macanoviće koji su često ugrađivali spolije u nove dekorativne cjeline. Nedaleko od crkve Gospe od Karmela, na jednoj od kuća (kat. čest. 904) koja je pripadala jednom od članova roda Macanović, ugrađena je spolija – srednjovjekovni kapitel,²⁸ na istoj kući u donji dio prozora u sekundarnoj je upotrebi kamena greda s ugaonim štapom koji završa-

va sićušnim kapitelom. Na neke tamošnje kuće, također nekoć u posjedu istog roda (npr. kat. čest. 913/1, 914), kamenje trbušasta presjeka možda je dopremljeno s neke antičke ruševine. Vrata na zapadnom zidu iste kuće koriste kao dovratnik ulomak renesansne kamene grede ukrašene kanelurama.

Kako je to uočeno, Ignacije Macanović često koristi antičke, ali i mlađe spolije i to ne samo kao kamenu građu. Spolije se, dapače, koriste u novim aranžmanima, što ukazuje na osjećaj za semantiku starine. Ugrađivanja spolija u nove cjeline, svojevrsne pastiše, svojstveno je Ignaciju Macanoviću: u apsidi župne crkve u Kaštel Šafiliću ugrađen je ranokršćanski križ; na gospodarskoj zgradi u dvorištu palače Garagnin u Trogiru šiljasti vrhovi gotičkih prozora upotrijebljeni su za sastavljanje baroknih otvora s valovitim okvirima; takvo kolažiranje heterogenih elemenata zamjećuje se i na Kopnenim vratima u Trogiru na kojima je postavljen gotički kip s prikazom Sv. Ivana Trogirskog.²⁹ S djelovanjem radionice Macanović treba povezati i ugledanje na kiparske i arhitektonske motive iz kapele Sv. Ivana Trogirskog, što se zapaža na više zdanja u Dalmaciji, od Kaštel Novog, Brača, Visa pa do Korčule.³⁰

Ivan Macanović i njegov sin Ignacije nadišli su razinu svojih predaka koji su kao i većina tadašnjih dalmatinskih zidara i klesara, „domaćih majstora”, bili nepismeni. Ivan II. usavršavao se kod vojnog inženjera, arhitekta F. Melchiorija koji mu je 1736. izdao svjedočanstvo o položenom ispitu, nakon čega mu je general-

ni providur dodijelio status prote pa je u državnoj službi izvodio razne javne radove; sudjelovao je na zidanju utvrda i vojarni diljem Dalmacije; u Imotskome je još prije, 1729. godine, obnovio vrata na tvrđavi.³¹ Zajedno sa svojim sinom Ignacijem sudjeluje na izgradnji novih dijelova kninske tvrđave i to po nadzorom vojnog inženjera Gianbattiste Camozzinija. Ignacije je također bio u državnoj službi (1746. god., tada tek dvadesetogodišnjak, imenovan je trogirskim protom). Ivan i njegov sin Ignacije – taj je najistaknutiji i najpoduzetniji iz roda Macanović – posjedovali su izdanje Vitruvijeva traktata o arhitekturi u talijanskom prijevodu, u mletačkom izdanju iz 1567. god., što je očita naznaka njihovih viših intelektualnih razina u odnosu na njihove pretke, u biti zanatlije, zidare i klesare.³² Ignacije je usto bio i kipar koji je isklesao uspjele repliku biste Boga Oca, djela Nikole Firentinca za kapelu Sv. Ivana u trogirskoj katedrali. Vjerojatno su njegova djela na Zdravstvenom uredu (*Officium Salutis*) u Trogiru reljef krilatog lava Sv. Marka (sačuvan je tek ulomak) i kitnjasti grb s aranžmanom zastava i oružja u poledini.³³

Iako su Ivan i njegov sin Ignacije usvojili mnoge elemente baroknog arhitektonskog leksika, ipak ponavljaju, na način svojstven provincijskoj sredini, prastare, srednjovjekovne motive poput rozeta; no te stilske neujednačenosti i proporcijske nezgrapnosti pridonose slikovitosti i ambijentalnoj vrijednosti njihovih djela. Zato im i pripada značajno mjesto u dalmatinskoj arhitekturi 18. stoljeća.³⁴

Bilješke

¹ PAOLO ANDREIS, *Storia della città di Traù*, Spljet, 1908., 308.

² IVAN LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split, 1979., 235.

³ MIHO BARADA, *Trogirski spomenici I. Zapisnici pisarne općine trogirske II, od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294.*, Zagreb, 1950., 42.

⁴ PAVAO ANDREIS, *Povijest grada Trogira*, Split, 1977., I, 335; DANKO ZELIĆ, *Chiese in Traù – rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 91-114, 111.

⁵ Ovaj je knez zaslužan za dovršenje završnog kata zvonika katedrale; na katedrali je postavljen natpis koji veliča njegove

zasluge. Usp. CVITO FISKOVIĆ, *Gotička drvena skulptura u Trogiru, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, knj. 275., Umjetnički razred (1942.), knj. 5., 97-133, 129, n. 2.

⁶ CVITO FISKOVIĆ, *Dvije preromaničke crkve u Trogiru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 14 (1962.), 40-52, 50; usp. LOVORKA ČORALIĆ – IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, *Prilog poznavanju crkve sv. Marije u Blizni, Croatica Christiana Periodica*, 25 (2001.), 131-136.

⁷ ANĐELA HORVAT – RADMILA MATEJČIĆ – KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 791.

- ⁸ „Erat in pessimo statu ecclesia hec, nam laterales muri tam a meridionali, quam septentrionali parte dehiscentes, manifestam minabantur ruinam. Cum fuisset in animo confratribus illam reparare, prout tenentur, actualis zuppanus nauta Franciscus Calebota specialem illius curam gerens, incepit ipsius reparationem, hecque modo reparatur, cum demolitione usque ad fundamenta murorum lateralium, et novorum constructione. Erat in animo confratribus latiore ecclesiam facere, occupando medietatem vie communis per ambas partes laterales, sed cogitantes, in hoc casu demoliendam esse etiam turrim campanariam, novamque postea construendam, quod immensi esset dispendii, arbitrarunt sufficere restaurationem cum reedificatione murorum super vetera fundamenta.” Vizitacije biskupa Didaka Manole 1756. – 1761., Nadbiskupski arhiv u Splitu, T, 47, f. 135 v (transkripcija dr. Lovorke Čoralić kojoj srdačno zahvaljujem na pomoći).
- ⁹ Vizitacije biskupa Didaka Manole 1756. – 1761., Nadbiskupski arhiv u Splitu, T, 47, f. 135.v.
- ¹⁰ IVO BABIĆ, Počeci trogirskog predgrađa u Pasikama, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 39 (2001. – 2002.), 123-148.
- ¹¹ RICCARDO TACCONI, *Biografia documentata di don Riccardo Tacconi*, Split, 1918.; IVAN DELALLE, *Trogir. Vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, Split, 1936., 78; STANKO PIPLOVIĆ, *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*, Split, 1996., 60.
- ¹² IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ – LOVORKA ČORALIĆ, Arhivska istraživanja kao prilog poznavanju kuća obitelji Macanović u Trogiru, *Radovi Instituta za povijest*, 25 (2001.), 173-188.
- ¹³ IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ – LOVORKA ČORALIĆ, (bilj. 6), 131-136.
- ¹⁴ CVITO FISKOVIĆ, (bilj. 5), 107; JOSIP BELAMARIĆ, Fronte di sarcofago, u *Tesori della Croazia restaurati da Venetian Heritage Inc.* (2001.), kat. jed. 4, 36-37. Na južnom pročelju katedrale pored ulaza u predvorje nazirao se obris arkosolija u kojem je možda nekoć stajao sarkofag. Obris arkosolija nedavno su zbrisani „čišćenjem” katedrale. Pregled literature o sarkofagu donosi ANA PLOŠNIĆ ŠKARIĆ, Nekoliko vijesti o Zaninu Salchietinu iz Venecije, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37 (2013.), 38.
- ¹⁵ CVITO FISKOVIĆ, Od Macanovićeve skice do izradbe pročelja crkve u Nerežišćima na Braču, *Peristil*, 35/36 (1992./1993.), 181-186,183.
- ¹⁶ Na južnom zidu zvonika samostanske crkve Sv. Petra u Trogiru još je sačuvana (do daljnjeg?) izvorna hidraulička žbuka rumenosmeđe boje.
- ¹⁷ JASNA DASOVIĆ, Povijesna popločenja Trogira i okolice, *Klesarstvo i graditeljstvo*, 1-4 (2012.), 49-63, 62.
- ¹⁸ I kapiteli (imposti) također su svojstveni zadnjima na kojima je radio Macanović, bilo u interijeru (naprimjer na pilonima – stupovima župne crkve u Nerežišćima ili pak u eksterijeru, na njenu zvoniku – usp. CVITO FISKOVIĆ, Ignacije Macanović i njegov krug, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 9 (1955.), 198-268, sl. 45 i 49.
- ¹⁹ IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ – LOVORKA ČORALIĆ, Prilog poznavanju opusa graditelja Vicka Ignacijevog Macanovića i Grgura Mazzonija, u: *Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću* (ur. V. Marković i I. Prijatelj Pavičić), Split, 2007., 53-69; IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, Prilog poznavanju crkve i zvonika svetišta Gospe od Pojišana u 18. stoljeću, u: *Zbornik znanstvenog skupa: Gospe od Pojišana – 100 godina kapucina u Splitu* (ur. A. Duplančić), Split, 2009., 254-256.
- ²⁰ LOVORKA ČORALIĆ – IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, (bilj. 6), 131-136, 132. U selima u trogirskom zaleđu uz crkve nema zvonika, već se vrh pročelja dižu zvonare, preslice (tako je na crkvi u Blizni preslica baroknih stilskih obilježja).
- ²¹ Dijelove višebojna mramornog oltara poslao je iz Mletaka kipar i arhitekt Lodovico Foressini/Toressini – usp. CVITO FISKOVIĆ (bilj. 17), 198-268, 235; RADOSLAV TOMIĆ, Oltari Marka Torresinija u Dalmaciji, *Adrias*, (2014.) 20, 129-153, 138. Paolo Bruttapelle (Bertapelle) 1781. god. dopunio je oltar – v. JOŠKO KOVAČIĆ, Andrija Bruttapelle i njegova radionica, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 31 (1991.), 347-353, 348.
- ²² RADOSLAV BUŽANČIĆ, Trogirski i hvarski opus Trifuna Bokanića, *Klesarstvo i graditeljstvo*, 1-2 (2010.), 5-33, 18-19.
- ²³ CVITO FISKOVIĆ (bilj.17), 198-268, -255.
- ²⁴ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 17), 198-268, 225, sl. 48.
- ²⁵ KRUNO PRIJATELJ, Macanovićevo pročelje u Velom Drveniku, *Kulturna baština*, 7-8, (1978.), 49-52.
- ²⁶ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 17), 198-268, 227, 242; KRUNO PRIJATELJ, Milnarski spomenici, u zborniku *Prvi libar o Milni, Brački zbornik*, Biblioteka br. 2, 1998., 255-259.
- ²⁷ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 17), 198-268; SANJA ACALIJA, *Župna crkva Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafliću*, Kaštel Lukšić, Muzej grada Kaštela, 2007., *passim*.
- ²⁸ IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ – LOVORKA ČORALIĆ (bilj. 12), 173-188, 186. n. 75.
- ²⁹ Nabrojene primjere korištenja spolija kod IVO BABIĆ, Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića u Trogiru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 38 (1999. – 2000.), 305-338.
- ³⁰ VLADIMIR MARKOVIĆ, Kapela blaženog Ivana Trogirskog Nikole Firentinca i sakralna arhitektura u Dalmaciji 300 godina poslije, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 31 (2007.) 121-130.
- ³¹ CVITO FISKOVIĆ (bilj.17), 198-268, 221-224.
- ³² CVITO FISKOVIĆ, Crteži graditelja i kipara u Korčulanskoj bilježnici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 31 (1991.), 266-268; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5), 181-186; STANKO PIPLOVIĆ, Vitruvijeva knjiga u Splitu, *Glasnik društva bibliotekara*, br. 5, 1997., 27.
- ³³ ALBERTO RIZZI, *I leoni di Venezia in Dalmazia*, Venezia, 2005., kat. 214.
- ³⁴ ANĐELA HORVAT – RADMILA MATEJČIĆ – KRUNO PRIJATELJ (bilj. 7), 697-701; KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokna arhitektura u Hrvatskoj*, Zagreb, 2015., 395-464.

Summary

Baroque Adaptations in the Church of Our lady of Carmel in Trogir

Church of Our Lady of Carmel is situated in a prominent locality – at the entrance to the suburb in Pasike. It was once called Our Lady of the Suburb or Our Lady of the New City (*Sancta Maria de burgo*, *S. Maria di Città Nuova*) and in the early 17th century it was dedicated to Our Lady of Carmel (*Madonna del Carmine*), with a Carmelite confraternity linked to it. The foundation stone for the first church was laid on August 10, 1265, at the time of Bishop Koluban. *Sancta Maria de burgo Tragurii* is mentioned in various 18th-century documents. No traces of this first medieval church have remained, apart from the knowledge about its location and the original dedication. According to the manuscript of *Chiese in Traù*, the new church, built in place of the medieval one, was completed in 1618, which is also attested by an inscription on its façade. The same manuscript mentions that the original church had been small and narrow, which is why Count Domenico Mini (1596-1598) decreed on September 11, 1600 that it should be demolished in order to build a new one.

The author argues that the present appearance of the church stems only from the beginning of the second half of the 18th century and probably results from an intervention directed by Ignacije Macanović. According to the visitation report of Bishop Didako Manola from 1756, the church was derelict and had to be renovated, which is why the bishop ordered the reconstruction works.

The upper part of the façade, with its frame of arches/curves with volutes above the corners, is almost identical with the façade of the former Healthcare Office (*Officium salutis*) in Trogir, built by Ignacije Macanović shortly before 1753, and so is the decorative manner of alternating longer and shorter sides of stones on the edges of the belfry. The stone globe attached to an iron spike on the façade of Our Lady of Carmel is analogous to the same motif in the cornice of the Healthcare Office. Ignacije Macanović applied similar curved arches that end the semi-circular

cornice in the parish church of Nerežišće on the island of Brač, where the semi-circular cornice is above the main nave, while the side naves feature concave curvatures. Further analogies include the façade of the unfinished parish church of St George in Drvenik Veli near Trogir, traditionally believed to be work of Ignacije Macanović, and the façade of the parish church of Our Lady of Annunciation in Milna on the island of Brač, which ends with concave and convex curvatures, work of Ivan Macanović, Ignacije's father, from 1733. The vase on top of Our Lady of Carmel in Trogir shows analogies with the vases-lamps on top of the façade of the parish church in Nerežišće, where Ivan and his son Ignacije worked together. One may therefore suppose that Ignacije Macanović and his assistants, including some who were his relatives, worked on the baroque adaptation of the church and belfry of Our Lady of Carmel in Trogir. It is not known whether Ignacije's father Ivan, with whom he had built the parish church of Kaštel Štafilić, was still living at the time. That church, completed in 1775, likewise had large thermal windows, one in each of the sidewalls.

Incorporation of a spolium – relief from a medieval sarcophagus – also points to the Macanović workshop, as they often used spolia in their decorative projects. It has been observed that Ignacije Macanović preferred ancient spolia, but also used younger ones, not only as building material, but also as elements in new decorative arrangements with a sense for the semantic qualities of antiquity. Incorporating spolia so as to create a sort of pastiche is typical of Ignacije Macanović: thus, the apse of the parish church in Kaštel Štafilić contains an early Christian cross; in an economy building in the courtyard of the Garagnin palace in Trogir, pointed tops of Gothic windows were used to create baroque openings with curved frames; and a similar collage technique is also manifest at the Mainland Gate in Trogir, which features a Gothic statue of St John of Trogir.